

arbeidsrelaties en multinationale onderneming

Roel Janssen

Besproken wordt: Dirk Kruijt en Menno Vellinga:

Arbeidsrelaties en multinationale onderneming.

De peruaanse schrijver Manuel Scorza beschrijft in zijn boek *Tromgeroffel in Rancas* hoe de Cerro de Pasco Mining Company ongevraagd en ongehinderd een gigantische omheining aanlegt door het peruaanse hoogland. De dorpsgemeenschappen worden omsingeld en van hun gronden afgesneden; de kuddes kunnen niet meer grazen en het vee sterft terwijl de "Cerro" zich alles toeëigent: de wegen, de rivieren, het land, het vee en zelfs de mensen. De protesten bij de officiële instanties helpen niets: de autoriteiten geloven het verhaal van de boeren niet: zij zien niet wat de boeren zien: hun wereld is niet die van de boeren want zij staan aan de kant van de "Cerro Company". Tenslotte gaan de boeren over tot eigen acties van verzet die eindigen met een opstand die in bloed gesmoord wordt.

In Latijns Amerika bestaat sinds een aantal jaren een literaire traditie waarbij romans gebaseerd zijn op historische gebeurtenissen en op een stevige dosis sociologisch of antropologisch onderzoek, vooral naar de verschillende vormen die het volksverzet steeds aanneemt. De meest ongelooflijke episodens van de trieste en bewogen geschiedenis van Latijns Amerika krijgen in een literaire benadering een groter werkelijkheidsgehalte dan in een droog wetenschappelijke: de onvoorstelbare werkelijkheid wordt er aannemelijk, vanzelfsprekend en begrijpelijk door.

Dit geldt ook voor het boek van Scorza, (overigens het eerste in een serie van vijf over de opstanden van boeren en mijnwerkers in het gebied van Cerro de Pasco in het begin van de jaren 60) en het is daarom jammer dat Kruijt en Vellinga in hun proefschrift *Arbeidsrelaties en multinationale onderneming* van deze romans nergens melding maken - zelfs niet in de bibliografie. Want hoe doortimmerd de studie van Kruijt en Vellinga ook is, het blijft onvoorstelbaar wat de werkelijkheid is van het arbeiders- en boerenleven in Centraal Peru, wat de invloed van de tentakels van de "Cerro Company" is in het dagelijks bestaan van de bevolking, en hoe de gezagsuitoefening is van plaatselijke autoriteiten die hun orders gedikteerd krijgen door de buitenlandse mijndirectie. Wie na het lezen van de indrukwekkende studie van Kruijt en Vellinga wil weten hoe de strijd om het bestaan en de nooit aflatende klassestrijd écht toegaan in de Cerro de Pasco streek, moet het boek van Scorza lezen: de verbeelding over de werkelijkheid spreekt meer aan dan de feitelijke weergave ervan.

Niet alleen de benadering, maar ook de bronnenverzameling van de roman en deze studie is anders geweest: Scorza stond middenin de boerenstrijd; Kruijt en Vellinga hadden toegang tot alle bedrijfsarchieven en personeelsfiles van de "Cerro Company". Op dit unieke bronnenmateriaal - het archief ging voor het eerst voor buitenstaanders open en bleek zeer compleet te zijn -, aangevuld met interviews met sleutelfiguren, krantenknipsels en pamflettendokumentatie, hebben Kruijt en Vellinga hun "leg-puzzelmethode" van onderzoek toegepast: d.m.v. een grote verscheidenheid van elkaar aanvullende onderzoekstechnieken, kwantitatief, interpretatief en kwalitatief materiaal verzamelen dat een totaal beeld re-konstrueert van een stuk van de maatschappelijke werkelijkheid (in een stelling heet het: her-opleven van de werkwijze van de "Chicago-school" in de sociologie uit de dertiger jaren).

Arbeidsrelaties en multinationale onderneming is in de eerste plaats een erg informatief boek: het geeft een uitgebreid historisch overzicht van het ontstaan van de "enclave-ekonomie" die de Cerro de Pasco-mijn vormt; van de veranderende arbeidsrelaties; van de ontwikkeling van de vakbondsorganisatie en van de verschillende vormen van klassenstrijd die de mijnarbeiders sinds het begin van deze eeuw hebben geleverd.

In de tweede plaats proberen Kruijt en Vellinga met hun toetsende empirische onderzoek een marxistische sociaal-wetenschappelijke onderzoeksmethode van de grond te krijgen. Eén van hun stellingen luidt dan ook: "Marxistische sociologie is empirische sociologie" en ze hebben een (voor Nederland) uitzonderlijke poging ondernomen die stelling zelf in praktijk te brengen.

Als theoretisch uitgangspunt hiervoor nemen de auteurs het marxistisch-leninistische model van klasse, klassevorming, klasse-ideologie en -bewustzijn, en tenslotte de klassenstrijd. Zij gaan daarbij uit van het volgende schema, dat in het verloop van de studie zowel als theoretisch leidraad gebruikt wordt, als wel als empirisch te toetsen vooronderstelling:

bewustzijnswijze naar aanleiding van Lenin's konceptualisatie:

soort	belangen	aktie	organisatie	ideologie
(a) spontaneïstisch	direkte voordelen	wilde stakingen, sabotage	ad-hoc comité's voor hulp, coöperaties	solidariteit en verdediging van onmiddellijke belangen
(b) economistisch	verbetering arbeidsomstandigheden en emancipatie van de arbeidersklasse	planmatige stakingen en andere acties met berekend effect, kollektieve onderhandelingen en (arbeids) wetgeving	syndikale organisaties en parlementaire vertegenwoordiging	graduele verbetering van het lot van de arbeidersklasse via wetgeving en integratie in de bestaande structuur
(c) politiek/revolutionair	als (b) t.a.v. korte termijn, socialistische revolutie op lange term.	als (b) met agitatie-acties ter voorbereiding v.d. revolutie	syndikaten en revolutionaire partijvorming	anti-kapitalistisch en anti-imperialistisch actieprogramma.

Dit theoretisch kader wordt "razendsnel" in elkaar gestampt, waardoor de begrippen nogal oppervlakkig en schematisch worden uitgewerkt en er nogal wat onder tafel verdwijnt. Zo komt Lenin's opvatting over de arbeidsorganisatie en de ondergeschikte rol van de vakorganisatie t.o.v. de partij, gesteld tegenover de anarcho-syndikalistische opvatting, nergens ter sprake. Kruijt en Vellinga spreken wel van de arbeidersmassa, voorhoede en revolutionaire kaders, maar zwijgen over de rol van de partij van de voorhoede. Dit brengt de schrijvers later nog in moeilijkheden als ze de toenemende radicaliteit van de Cerro vakbonden moeten verklaren, maar daarover dadelijk. Er ontbreekt nog wel meer aan het theoretisch kader: zoals de rol van de Staat, de relatie tussen de Staat en de imperialistische enklave-ekonomie, en ook de verschillende ideologische en repressieve apparaten waarover de Staat beschikt om de bevolking in het gareel te houden. Ook dit verzuim wreekt zich later bij de beoordeling van het belang van de vakbondsstrijd.

De studie begint en eindigt met een beschrijving van de geweldige stakingsgolf die in 1971 kulmineert in de "gebeurtenissen van Cobriza" (één van de mijnkampementen). Dit was de best georganiseerde en meest geradikaliseerde massa-aktie van de mijnwerkers - de grootste die Peru ooit gekend heeft - die het progressieve militaire bewind in Peru in grote verlegenheid bracht

en die, zeker indirekt, heeft bijgedragen tot de uiteindelijke nationalisatie van de mijn in 1974. Bij deze "gebeurtenissen" konden de onvermijdelijke militarisering van de mijnstreek, ontslagen van stakingsleiders, gevangenneming, solidariteits-akties, vijf doden, en een "stakingsmars" niet ontbreken. Het ontbrak klaarblijkelijk wél aan een afdoende verklaring van de oorsprong van de discipline en de blijk van revolutionair bewustzijn van de mijnarbeiders, zowel bij de regering als bij de linkse revolutionaire politieke groepen. Dit bracht Kruijt en Vellinga op het centrale thema van hun studie: wat zijn de specifieke voorwaarden in een enklave-ekonomie zoals de Cerro, waaronder de klasse-organisatie en het klassebewustzijn van de mijnarbeiders zich hebben ontwikkeld volgens het al aangehaalde marxistisch-leninistische schema: van spontaan naar politiek-revolutionair (zonder in anarcho-syndikalisme te vervallen).

Om hierop een antwoord te geven beschrijven Kruijt en Vellinga allereerst hoe sinds het begin van deze eeuw de "Cerro Company" een "enklave-ekonomie" heeft gevormd in Centraal Peru. Zij verstaan hieronder de "afhankelijke inkorporatie in de wereldekonomie via activiteiten van rechtstreeks van buitenaf gecontroleerde produktiekernen in de primaire sektor... De enklave was het initiatief van de metropool en kwam voort uit de eisen die het expanderende kapitalisme daar stelde, en stond los van lokale initiatieven". De enklave heeft een economische basis, maar drukt tegelijkertijd zijn stempel op het totale maatschappelijke leven: zo krijgt ook de Cerro Company een allesomvattende greep op de mensen en het gebied waar ze haar tentakels heeft uitgestrekt:

"De rol van de company was die van de totale autoriteit die binnen het kampement vrijwel alle levensgebieden bestreek. Zoals vermeld, kampementen funktioneerden in de meeste gevallen als "gesloten" gemeenschappen, d.w.z. bezoekers dienden te worden aangekondigd en geregistreerd en de company kon aan "ongewenste vreemdelingen" de toegang weigeren. Veelal had de mijnonderneming niet alleen de mijn zelf in eigendom maar bezat ze eveneens al het omliggende land. Dit verschijnsel werd expliciet erkend als een onderdeel van een rationeel ondernemersbeleid in deze sektor, omdat het vrijwel onbeperkte mogelijkheden tot machtsuitoefening bood. Zij bezat de arbeidershuisjes en kon "troublemakers" op straat gooien. Zij bezat het stratennet en kon daarop de vrijheid van vereniging en vergadering aan banden leggen. Zij bezat de wegen die toegang tot het kampement gaven en kon vakbondsactivisten verhinderen het gebied te betreden. Naast de behuizing van de werknemers, waren ook de school en de kerk eigendom van de onderneming. De onderwijzers en de priester en/of dominee werden door de company aangesteld. De dagelijkse levensbehoeften, kleding, geneesmiddelen, werkuitrusting dienden via het systeem van gedwongen winkelnering in de companywinkel te worden gekocht tegen prijzen die ver boven het normale prijsniveau waren gelegen. In vele kampementen werd de mijnwerker slechts betaald in "store-orders" die alleen inwisselbaar waren tegen koopwaar uit de "pluck-me stores". Voor recreatie diende de company saloon, waar het wijdverbreide alcoholisme onder de mijnwerkers ten bate van de company-kas werd geëxploiteerd.

Ook de sexuele geneugden van de arbeiders zetten zich via het company-bordeel in ondernemerswinst om. De alles omvattende macht van de onderneming werd gekompleteerd door haar beheersing van de lokale bestuursorganen (mayor en village- of town council), de wettelijke instanties (judge, jury and courts) en de pers" (p. 119).

In deze specifieke omstandigheden van een mijnbouw enklave-ekonomie - een "totale institutie", in Goffman's termen - ontwikkelen zich ook zeer bepaalde arbeidsrelaties. Toen de "Company" in 1902 de exploitatie van het koper begon, leefden de meeste boeren nog in hun dorpsgemeenschappen ("comunidades"), en hadden de "comuneros" land en vee grotendeels in gemeenschappelijk eigendom. Het grootgrondbezit zou in het onherbergzame peruaanse hoogland pas in deze eeuw zijn intrede doen, nl. wanneer de "Cerro Company" behoefte krijgt aan eigen grond en vee voor goedkoper onderhoud van zijn arbeiders en om een industrieel reserveleger te vormen uit de boeren die op hun land wonen. De "Carro Company" zou de grootste grondbezitter van heel Perù worden.

Aanvankelijk rekruteerde de maatschappij de boeren door hen simpelweg voor een paar maanden per jaar te ronselen ("engachessysteem"). De personele samenstelling van de mijnwerkers was erg instabiel en de boeren behielden hun direkte relatie met hun grond. Niettemin was er een begin gemaakt met het proces van de-ruralisering en proletariaatsvorming. Naarmate de vraag naar een geschoold en vast personeelsbestand toenam, werd ook tegen de jaren dertig het arbeidsbestand stabiel: hoewel de boeren zich verzetten om al hun banden met hun "comunidades" door te hakken, bleven ze nu toch voor langere tijd in de mijnkampementen om na een aantal jaren terug te keren naar hun "comunidades". Het was een "transitie proletariaat", dat zich pas na 1945 omvormde tot een permanent arbeidsleger dat geen direkte banden meer onderhield met het platteland.

Parallel met deze klassevorming, ontwikkelden zich ook de organisatorische- en strijdvormen van de mijnwerkers. De eerste uitingen van klassestrijd bestonden vooral uit verzet om in de mijnen te werken, uit weerstand van de boeren tegen inkorporering in het arbeidsleger. Instalaties werden vernietigd, de verzetsakties waren direkt en spontaan, en beperkt tot één kampement. Later ging dit over in meer planmatige en georganiseerde mobilisering, vooral wanneer in de veertiger jaren vakbonden werden opgericht, die aanvankelijk sterk onder invloed van de peruaanse communistische partij en de populistische APRA partij stonden. De onderhandelingspolitiek van de vakbonden wordt hierdoor bepaald: Kruijt en Vellinga spreken van "struktureel opportunisme" (de term is van de mexicaanse socioloog González Casanova), waarbij steeds wisselende bondgenootschappen tussen de politieke partijen, de hieraan verbonden vakbonden, de regering, de rechtse regeringspartijen en ambtenaren, de vakbondsstrijd alleen maar beperken tot onderhandelingen en ondoorzichtig gekonkel op hoog niveau. Pas in de zestiger jaren komt er een eind aan deze reformistische, "trade-unionistische" benadering en gaan de syndikaten van de "Cerro Company" een veel radikaler houding innemen. De banden met de PC en de

APRA worden doorbroken, en vervangen door groeiende invloed van trozskistische en marxistisch-leninistische politieke groepen. De syndikaten van de "Cerro Company" worden de meest gepolitiseerde en revolutionaire van heel Perù; de mijnarbeiders beschouwen zich als voorhoede van het peruaanse proletariaat. Dit proces van politieke radikaliserings van de mijnarbeidersbonden is des te opmerkelijker omdat het indruist tegen de west-europese ervaringen en gangbare opvattingen t.a.v. vakbondsradikalisme: Kruijt en Vellinga weerleggen de "historische tendentie" en de "sociologische wetmatigheid" dat bonden zich op de lange duur beperken tot louter belangbehartiging van het "trade-unionistische" type. Heel belangrijk hierbij is ook dat de "ijzeren wet van Michels" van de oligarchisering van vakbonden niet opgaat voor de Cerro syndikaten. Op grond van statistische analyse en vergelijkend historisch onderzoek komen Kruijt en Vellinga hiervoor tot de volgende verklarende factoren:

- de straffe arbeidspolitiek van de onderneming en de houding van de regering in onderhandelingen ten gunste van de onderneming.
- de aanwezigheid van elkaar bekonnurrerende revolutionaire politieke groeperingen die onder de mijnwerkers sympatisanten trachten te rekruteren en die de arbeidskonflikten trachten te oriënteren.
- de nauwe relatie die er bestaat tussen de arbeidsbasis en de vakbondleiding; de afwezigheid van bureaukratiseringstendenzen, de snelle wisseling van leiders en aktivisten; de geïsoleerde arbeids- en leefsituatie in de kampeementen, waar de arbeiders sterk óp elkaar, maar ook op elkáár aangewezen, leven.

Zij konstateren hierbij tevens dat de massa zich snel laat mobiliseren door haar direkte aktiegeneigdheid, dat de voorhoede (een begrip dat onvoldoende omschreven wordt) handelt vanuit de ervaring van voorgaande akties, en dat de kaders (de stakingsleiders) handelen vanuit hun klassebewustzijn.

Wat betreft de frequentie van stakingen toetsen Kruijt en Vellinga drie hypothesen:

- a). de "spontaniteits-planmatigheids hypothese" die ervan uitgaat dat er sprake is van een opeenhoping van ervaringen die tot steeds massaler en radikaler akties leiden. Deze hypothese is afgeleid van Lenin's theorie zoals hij die in Wat de doen uitwerkt.
- b). de "uitlaatklehypothese": er zijn vele soorten van arbeidsprotest en de vorm waarop zij zich uiten is afhankelijk van de mate van onderdrukking en de bedrijfshouding.
- c). de "golf en dal hypothese": in het stakingsverloop bestaat een konjunktoreel verloop.

Voor de arbeidersstrijd van de Cerro syndikaten gaat de "uitlaatklehypothese" niet op, terwijl de andere twee verrijnd op elkaar inwerken: er bestaat op langere termijn een tendens in het stakingspatroon van spontaan naar planmatig, waarbinnen

zich cycli van golf en dalbewegingen voordoen. Binnen elke kleinere konjunctuurbeweging is weer sprake van een tendens van spontaan naar planmatig, die uiteindelijk uitmondt in de genoemde algemene en politieke stakingsgolven zoals in 1929-30, 1961-62 en 1968-71.

Samenvattend stellen Kruijt en Vellinga:

"De nadruk op de strijd om de eigen beperkte belangen die sterk naar voren kwam in de aktie in "trade-unionistische" zin, werd eerst in de loop der zestiger jaren enigszins afgezwakt en verruimd onder de invloed van het "klassistische syndikalisme", dat in de aktieprogramma's eisen deed opnemen die de solidariteit betroffen met extra-sektorale groeperingen (boeren, onderwijzers, ed.), ook ter ondersteuning hiervan akties ondernam en verder punten naar voren bracht die de wijdere samenleving betroffen (nationalisering van de onderneming). De perspectieven voor een voortgaande politisering van de mijnwerkersbeweging als klassebeweging en voorhoede in de strijd voor economische en sociale veranderingen die niet louter de belangen van de eigen sektor betreffen, (dienen) in wijdere zin de emancipatoire aanspraken van het arbeidende deel van de bevolking..." (p. 289

Kruijt en Vellinga houden zich waar het de interpretatie van dit punt betreft, het meest op de vlakte. Ze geven weliswaar aan dat het proces van proletarisering (de objektieve komponent van de klassevorming) en dat van de ontwikkeling van het klassebewustzijn (de subjektieve komponent) hierin een grote rol spelen, - waarbij ze aantekenen dat de laatste... "niet alleen voortkomt uit de ervaringen in de werkomgeving maar ook berust op de interpretatie en verwerking van deze ervaring door arbeidsorganisaties over een langere periode"... - maar de sprongsgewijze ontwikkeling van het klassebewustzijn zien Kruijt en Vellinga uiteindelijk vooral verklaarbaar door de "aktiegeneigdheid" van de mijnwerkers. Het is de vraag in hoeverre ze hierbij de invloed van de politieke komponent onderschatten. Hier wreekt zich het al aangehaalde hiaat in het theoretisch kader: de leninistische opvatting dat de vakbonden ondergeschikt zijn aan de oriëntering van de voorhoedepartij wordt door Kruijt en Vellinga nogal belachelijk gemaakt door de minachting die ze tonen voor wat ze de "linkse splinters" noemen: de revolutionaire politieke organisaties die de Cerro syndikaten vanaf de zestiger jaren beïnvloeden en gaan leiden. Ook de revolutionaire retoriek van teksten, leuzen en pamfletten van deze groepen vindt bij hen weinig sympathie. De eis tot nationalisatie, de militante anti-imperialistische en anti-kapitalistische houding, de solidariteit met de boeren en andere arbeiders, en vooral het behoud van de strijdbaarheid ook ná de nationalisatie (die nu gericht is tegen de wijfelende vooruitstrevendheid van de peruaanse militaire regering), zijn niet los te zien van de politieke radikalisering die geïnspireerd en onderleiding van de "linkse splinters" inzet. Een tweede kritiek die hiermee samenhangt is dat de schrijvers onvoldoende verband leggen tussen de ontwikkeling van de produktieverhoudingen enerzijds en van de arbeidsorganisatie en

strijdvormen anderzijds. De invloed van de veranderende produktiekrachten, van het proletariseringsproces en van de algemene politiek en sociale conjunctuur in Perù als geheel komen niet aan de orde. Hoewel de enklave-situatie van de mijnkampementen als een specifieke verklaringsfaktor naar voren is gekomen, wordt deze mijns inziens toch niet doorkruist door het algemene niveau dat de klassestrijd op een bepaald moment in Perù kan aannemen (boerenverzet, arbeidersstakingen in andere industriële centra, etc.).

Ten dele komt dit manco voort uit de moeilijke opbouw van een proefschrift in een dubbelpromotie: door het verplichte gescheiden schrijven worden soms nodeloos gegevens herhaald, sluiten onderzoeks- en presentatietechnieken niet altijd op elkaar aan en is de studie gebaseerd op een structuur van een aantal parallele lijnen van gebeurtenissen en ontwikkelingen die niet altijd met elkaar in verbinding worden gebracht en waarvan evenmin steeds wordt aangetoond hoe ze op elkaar inwerken. Het zou een goede aanbeveling zijn bij toekomstige dubbelpromoties de absurde scheiding te doorbreken waarbij precies moet vastliggen wat ieder apart aan een gemeenschappelijke studie heeft bijgedragen.

Het boek is overigens ook nogal moeilijk leesbaar door de vele "ver-spaanste" woorden en door de voorkennis die bij de lezer verondersteld wordt van de peruaanse en latijnsamerikaanse omstandigheden.

De studie van Kruijt en Vellinga ademt de geest uit van de latijnsamerikaanse sociale wetenschapsbeoefening en het is opvallend hoeveel wij daarvan in Nederland kunnen opsteken wat betreft de politieke stellingname en wetenschappelijke methode. In de latijnsamerikaanse landen (waar dat tenminste niet verboden is) leeft het marxisme veel meer dan hier: het is het onderwerp van verhitte discussies in de publieke opinie over de "juiste lijn", en het is het vanzelfsprekende uitgangspunt van vrijwel iedere wetenschappelijke studie. En uiteraard is het de richtlijn voor de verschillende vormen die de klassenstrijd steeds weer aanneemt. Vellinga en Kruijt hebben lang genoeg in Perù gezeten om daarvan goed onder de indruk te zijn geraakt en hun besluit om deze latijnse traditie van marxistische sociologie naar Nederland over te brengen lijkt me een uitstekende vorm van omgekeerde ontwikkelingshulp.

Ze hebben tijdens hun verblijf ter plaatse ook gevoel gekregen voor het subtiele, eigene in de peruaanse arbeidersstrijd zoals blijkt uit hun originele analyse van volksliedjes als uitdrukingsvormen van het klassebewustzijn van de bevolking. Kruijt en Vellinga mogen de directie van de Cerro Company dankbaar zijn dat die hen toegang tot de gesloten archieven heeft gegeven. Maar ze hebben nog veel méér te danken aan de peruaanse mijnarbeiders die getoond hebben in hun lange geschiedenis zelf de weg gevonden te hebben naar de marxistische beginselen van klasseorganisatie, anti-kapitalistische en anti-imperialistische strijd, en daarover hoeven zij van Kruijt en Vellinga niets nieuws meer te leren.